

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖZÉRZÉSEINK
AZ
ÉRTEELMI MUNKA SZOLGÁLATÁBAN

LECHNER KÁROLY †

L. TAGTÓL.

HÁTRAHAGYOTT SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉSKÉNT A M. TUD. AKADÉMIA
III. OSZTÁLYA 1923. ÉVI ÁPRILIS HÓ 9-ÉN TARTOTT FELOLVASÓ ÜLÉSÉN

ELŐTERJESZTETTE SCHAFFER KÁROLY L. TAG.

Alapár 2 korona.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1923.

Pápa, 1923. Fõiskolai kõnyvnyomda.

Közérzéseink az értelmi munka szolgálatában.

Lechner Károly † 1. tagtól.

E hátrahagyott székfoglaló értekezést a M. Tud. Akadémia III. osztálya 1923. évi április hó 9-én tartott felolvasó ülésén terjesztette elő *Schaffer Károly* 1. tag.

A közérzéseknek lényeges szerepük van a lelki események lefolyásában, a gondolkodás tényeiben, egyáltalában az értelmi működések körében.

Mit is értünk a közérzések neve alatt? A legalsóbbrendű egysejtű őslényeknek, a protozoáknak is vannak közérzéseik. Az állatvilág összes élő egyéneinél közérzésekkel találkozunk. Minél magasabbrendű, minél tökéletesebb fejlődésű valamely élőlény, minél szövődményesebb szervek állnak rendelkezésére, annál többfélék, annál többszínűek, annál változatosabbak annak közérzései.

Nagyító alatt figyelemmel kísérve bármely egysejtű őslény életmunkáját, tapasztalható, hogy a sejt-lény 1. ingerekkel szemben fogékony, azaz izgatható, 2. az ingerlésre visszahat, azaz izgalmát életeredményekkel árulja el és hogy 3. az ingerlést, vagyis saját izgalmi állapotát megérezzi. Ez utóbbira abból következtethetünk, hogy több időazonos inger behatásakor azok között éppen úgy tud válogatni, mint a visszahatásai között. A válogatás ténye pedig csak úgy lehetséges, ha az egyes ingerlések és az egyes visszahatások közötti különbségeket megérezzi.

Minden élősejt, minden élőlény erőtenyezőnek mondható. Teste anyagában kötött erők vannak fölhalmozva, amelyek ingerlésre fölszabadulnak. E felszabadulás éppen úgy történik, mint pl. a puskaporban megkötött erőkkel, amikor azok a gyújtószikra ingerére fölszabadulván, robbanást okoznak. A különbség csak az, hogy az élősejtben megkötött erők fölszabadulásakor nem robbanás történik, hanem különböző életeredmények mutatkoznak. Kísérletileg kimutatható továbbá az is, hogy az inger-okozta izgalom állapotában az élősejtben hő, villamosság, vegyi bomlás, vegyi alakulás,

mozgás és érzés egyszerre jelentkezik. Többféle erő szabadul föl tehát ilyenkor és közöttük az érzés erőjelensége is.

Azt a folyamatot, amely az inger felfogásával kezdődik, az inger-kiváltotta izgalomban megnyilvánul és eredményes visszahatással végződik: reflexeseménynek szokás mondani. Ámde a kísérletezés azt is bizonyítja még, hogy nemcsak a sejten vagy az élőlényen kívül álló ingerek képesek ilyen reflexeket kiváltani, hanem olyan ingerlések is, amelyek magában a sejtben, magában az egyénben keletkezők, abban szintén erőváltozásokat, ezekkel érzéseket és életeredményeket gerjesztenek. Ugyanis amikor a sejt vagy az egyén testanyagában erőváltozások létesülnek, ezek újabb reflexeredményeket kelthetnek. A felszabaduló erők mindegyike tehát ekkor arra alkalmas, hogy belső ingerként hasson, valamiként a külvilágból eredő erőbehatások külső ingerként viselkedtek. Megkülönböztetésül a külvilág adta erőbehatások által kiváltott érzésektől, azaz az érzékelésektől (sensiones), a belső erőhatások okozta érzéseket közérzéseknek (exiae) nevezzük.

A közérzések e szerint az élő sejtben, vagy az élő szervezetben magában keletkezett belső ingerek szüleményei, de éppen olyan reflexesemények nemzői, aminőket a külső ingerek fakasztanak. E mellett a külső ingerek behatásai keltik a belső ingereket, a belsők kiválthatják a külsőkhöz való alkalmazkodást, úgy, hogy tagadhatatlan, miszerint minden érzékelés egyszersmind közérzéssel párosul. A táplálék látása pl. reflexbeli erőváltozásokat létesít a szájban és a gyomorban. Nyál és gyomornedv választódik el. E nedvek, ott ahol termelődnek, ingerekként hatnak és nyelési, valamint gyomorbeli mozgásokat gerjesztenek. A látás érzékelési folyamata akkor az étvágy, illetőleg az éhség vagy undor közérzésével jár karöltve. E közérzések aztán újabb reflexeket követelnek, ezáltal a tápláléknak a szájba jutását, megrágását, lenyelését, esetleg kihányását egymásután sorban eredményezvén. Ha a tápanyag a gyomorban marad, ott újabb ingerként szerepel és az emésztés folyamatait indítja meg. Ezeket követik a felszívódás, a tápnedvkeringés, stb. folyamatai, míg végre a tápanyag, kellően átváltozott alakban, a test minden szervé-

hez, szövétéhez, sejtjéhez odajut. Ott aztán az erőkötés ingereként újabb anyagpótlást, újabb erőkötest eredményez az elhasználtak helyébe. És éppen ez a visszapótlás, sőt szaporítás az élet titka. Közérzések közvetítik ezt az életmunkát. Minthogy pedig a mi lelki tevékenységünk is ilyen életmunka, kétségtelenül feltehető, hogy a közérzések az értelmi működés tényeiben szintén lényegesen közrejátszanak.

E feltevésnek bizonyítására különös kísérletekre volt szükségem. Be kellett ugyanis igazolnom azt, hogy a gondolkodás, a képzelés, az emlékezés, az észrevevés, az indulat, stb. életfolyamatai ugyanolyan reflexbeli visszahatások kíséretében jelennek meg, mint bármely életmunka egyéb folyamatai.

Igen érzékeny eszközt szerkesztettem e célból, amelynek ségedelmével a gondolkodással, egyáltalában a lelki működéssel együtt járó testi visszahatások mozgásai lerajzolhatók, vagy csengő alkalmazásával hallhatóvá tehetőek voltak. Az eszközt tervezésem szerint Lutze, volt kolozsvári egyetemi mechanikus készítette.

Lényege a kísérleti eljárásnak az volt, hogy a kísérleti egyén fölszólításra bizonyos beszédhangokra, betűkre gondolt. Ugyanakkor az illetőnek ajakára, nyelvére, géégéjére, stb. olyan ismeretes kulcsok helyeztettek, amelyek a nevezett szervek hangos beszédmozgásait lerajzolni, vagy másképen érzékíteni szokták. Eme, a hangos beszédet jelző rajzok vagy érzékítések elmaradtak, valahányszor az egyén csak gondolatban ejtette ki az illető hangokat vagy betűket. Mihelyest azonban az általam szerkesztett érzékeny eszközt villamos kapcsolatban közbeiktattam, a hangok vagy betűk gondolása ugyanazokat a mozgásokat ismételtette, amelyek azelőtt a hangos beszédet kísérték. Így a gondolt *r* betűre a jellegzetes nyelvmozgások, a gondolt *p* vagy *b* betűkre az ismert ajakmozgások, a gondolt *a*, *e*, *i*, *o*, *u* hangokra a megfelelő gége- mozgások rajzolódottak le, jeléül annak, hogy a gondolt beszédkiejtéshez ugyanolyan reflexvisszahatások kapcsolódnak, mint a hangos beszédhez, csak hogy ezek különös, kísérleti eljárás nélkül észre nem vehető, igen finom izomfeszülések alakjában jelentkeznek. Ugyanilyen finom izomfeszülésekben

megnyilvánuló reflexhatásokat tudtam kimutatni egy másik eszközömmel is, amely az arcizmoknak, a fejjizmoknak vagy a test egyéb izmainak a figyelmézést, a hangulatokat, az indulatokat kísérő mozgásait, mégha az utóbbiak csak képzelve lettek is, érzékítették. Sajnos, ezek az eszközeim, valamint az összes kísérleti anyagom, úgyszintén a feljegyzéseim, az Erdélyből történt hirtelen kiutasításom alkalmával elvesztek.

Igen egyszerű módon sikerül még a gondolatokat kísérő reflexfeszüléseket láthatókká tenni egy méternyi hosszú selyemzsinórra akasztott 4 centiméter átmérőjű fagolyóval. Ha a zsinór végét, mutató és hüvelyk ujjunk közé szorítva, jobb kezünkben nyugodtan tartjuk, a golyó, minden mozgástól mentesítve, csendesesen lóg, azonban hol jobbra-balra, hol előre-hátra leng, hol körbe vagy vissza forog, mihelyest tetzés szerint a mozgásokat egymás után elgondoljuk. Az e mozgások képzeit a tudatba emelő reflexeseményeknek finom izomfeszüléssel visszahatásai akkor a zsinórt tartó ujjakban megjelennek és, bár csekélységüknél fogva azok sem nem láthatók, sem nem érezhetők, mégis elég erősek ahhoz, hogy a golyó kilengéseit a gondolt irányban megindítsák.

Közérzések termelődnek a fentiek szerint testi szervezeteink összes életműködéseiben, az úgynevezett reflexesemények folyamán. Az izmaink játéka, a mirigyek ki- és elválasztásai, a szívek és a vérereknek vérkeringést fenntartó munkája, a tüdőknek lélekző mozgásai, az emésztés folyamatai, a nemzőszervek ivarélete, stb. mindmeggannyi közérzéssel párosul. Leginkább azonban az izmok feszülő munkája az, amely, érzéseinek tömegességénél fogva, az értelmi műveletekben főképen érdekelve van. A közérzések kialakulása már a magzatéletben, az anyaméhben kezdődik és a gyermek, a serdülő, az ifjú, az érettkorú egyén kifejlődésével arányban az egyes szervek kifejlődéséhez mérten gyarapodik és tökéletesedik. Tömegességük összessége az általános közérzés (coenexia, koinaesthesia) alakjában nyilvánul meg. A legtöbb közérzésünk a tudatunkban önállóságra nem teszen szert, hanem szövődményes összetársulásban sajátos érzéskomplexumokat fakaszt. Ilyenek pl. az éhség, a szomj, a fáradtság, az egyensúly stb. érzései. Ezeknek megjelenése

nem érezteti velünk sem a test sejtjeinek kötött erőiben való szűkölködését éhségnél, sem a szervezet nedveinek megfogyatkozását szomjúságnál, sem a munka-létesítette bomlás-termékeknek fölszaporodását fáradáskor, sem az izomfeszülések bizonytalanságát szédülés alkalmával; hanem éreztet velünk számos sejt, szövet és szerv közérzékének egyesüléséből támadt egészen új érzéskomplexumokat, amelyeket éhségnek, szomjnak, fáradtságnak, szédülésnek mondunk. Úgy vagyunk ezekkel az érzéskomplexumokkal, mint a színek keveredésével a festésnél, vagy a fémek egybeolvasztásánál az ötvözetekben. Ha a sárgát a kékkel összekeverjük, egészen új színt kapunk: zöldet. Ha a rezet a horgannyal összeolvasztjuk, egészen más fémet nyerünk: sárgarezet. Ugyanúgy kapunk egészen más érzésfeleségeket, valahányszor a közérzések tömegei egymásba olvadnak.

És éppen az önállóan közérzéseknek új érzéskomplexumokba való kapcsolódása kölcsönzi azoknak ama fontos szerepet, amelyet értelmi műveleteinkben játszani hivatottak. Lényegében tehát a közérzéseknek más érzéstömegekhez való társulásáról van a szó. Ilyen társulási folyamatok azonban csak a közérzéseket keltő reflexeseményeknek más reflexeseményekkel való találkozásából származhatnak. Ugyanis, ha két vagy több reflexesemény egyidőben zajlik le, azok egymást kölcsönösen majd serkentik, majd meggátolják, majd beszüntetik. Ugyanaz történik az általuk gerjesztett érzésekkel. Az ugyanegy irányban törekvő kéz- és karmozgások tudvalevőleg egymást elősegítik. A lábnak egyszerre végbevitt hajlító és feszítő mozgásai azonban mozdulatlanságban megmerevítik a végtagot. Az egyik esetben a kétféle mozgásérzés együttességéből megérezzük a törekvést serkentő megkönnyebbülést. A másik esetben az ellentétes mozgásérzések egymást meggátolják, megsemmisítik és azért legfeljebb merevülést éreznünk.

Minthogy pedig a reflexesemények adta érzések egyáltalában és a reflexfolyamatok társulása által létesített érzéskomplexumok különösen az értelmi műveletek legfőbb tényezői és minthogy továbbá e folyamatok összerzéseiben a közérzések sohasem hiányzanak: kétségtelennek tűnik ama

fontosság, amelyet az utóbbiak a lelki műveletek tényeiben nyernek.

* * *

Mondottam, hogy a testünk életfolyamataiból fakadó közérzések tömege egyetlen összerzésbe társul, amelyet általános közérzésnek (coenexia) mondunk. Már az általános közérzés magában is lényegesen befolyásolja lelki életünket. Biztos, hogy a saját magunk testéről, annak életéről éber állapotban állandóan van tudomásunk. Bár részletesen nincsen hírünk egyes izmaink vagy szerveink munkájáról, mégis ismerjük végtagjaink állását, testünk helyzetét, érezzük egyéniségünk ép vagy kóros változásait. Rossz közérzés vagy fájdalom árán azonnal észrevesszük, ha bármely életműködésünkben hiba esik. Az általános közérzés a jellemünk kifejlődésére is hatást gyakorol. Ki ne tudná, hogy a jóllakott egyén vidorabb kedélyű, mint az éhes ember. Az erős izomzatú férfi bátrabb, vakmerőbb, elszántabb, mint a gyöngye izomzatú. A testük, arcuk szépségéről meggyőződöttek más-ként viselkednek, mint a csúfak vagy a hibás alkatuak. A testi ügyességeikben bizakodók határozottabb jelleműek, mint az ügyefogyottak. Ily módon az általános közérzés minősége más-más jellemvonásokat rajzol az egyesek lelkébe, miáltal máris az értelmi munkának jelentős tényezőjévé vált.

A reflexeseményeknek hármastagozottsága alapján az életmunkát három alakban ismerhetjük fel. Az első alak az erőgyűjtés folyamata, amely az ingerléssel kapcsolatban, az ingerlékenység alapján, az ingerfelvétel tényében mutatkozik. A második alak az erőszabályozás munkája, amely az ingerléssel keltett izgalomnak szétszűgárzása mentén az érzések találkozását és kölcsönös egymásra hatását közvetíti. A harmadik alak az erőfelhasználás munkája, amely a visszahatás eseményeivel életeredményekre törekszik.

1. Az ingerfelvétel (receptio) tényei az ingerfogékony-ságon alapszanak, izgalmat keltenek és kötött erőket, anyagbomlással egyetemben, felszabadítanak. Ezek egyúttal az erőgyűjtést is szolgálják, mert a felhasznált erők és anyagok nyomban való visszapótlását anyagalakulással közvetítik.

Szervezetünknek ingerfelvételre alkalmazható ingerfogé-

konysága négyféleképen mutatkozik: a) az érzőképeség (sensibilitas), b) a figyelőkészség (prosexia), c) az emléktapadás képessége (memoria) és d) az emléktapadás készsége (reminiscentia) alakjában. Az érzőképeség a jelen ingerlésekből származó izgalom keltését eszközli. A figyelőkészség a jelen izgalomadta érzéseket a tudatba emeli. Az emléktapadás az elmúlt ingerlések izgalmának felújítását teszi lehetségessé. Az emléktapadás pedig a régen volt ingerlések keltette izgalomból lett érzéseket újból a tudatba viszi fel.

a) Az érzőképeség két irányban nyilvánul meg. Egyik irányban az inger minőségét (qualitas), a másik irányban annak mekkoraságát (intensitas) érezzük.

Minőségükre nézve ismerünk külvilági ingerek kiváltotta, úgynevezett érzékeléseket (sensiones), minők a látás, hallás, izlés, szaglás, hőérzés, tapintás és ismerünk belső ingerek-keltette közérzéseket (exiae), aminők az izom-, zsiger-, fájdalom-, ivar-érzések stb. Mindkét csoportbeliek veleszületett érzésképeségek, mert az illető szervek ingerfogékonyságát már magunkkal hozzuk a világra. Ámde vannak ezeken kívül szerzett érzésképeségeink is, amelyek csak élettapasztalások útján sajátíthatók el. Ezek ama szövödményekből alakulnak ki, amelyek egyfelől az érzékelések és a közérzések, másfelől az előbbiek és az utóbbiak egymásközötti összetársulásából származnak. Ily módon keletkeznek az észrevevések (eidoliae) és a hangulatos érzelmek (thymiae).

Amikor pl. nézünk valamely tárgyat, nemcsak az abból kiinduló fénysugarakat látjuk, hanem tudomásul vesszük a tárgy alakját, annak távolságát, nagyságát, irányát, célját, anyagát és egyéb tulajdonságait, valamint a nézés időtartamát is. Mindezek a minőségek az érzékelés mellé társuló közérzések által adódnak. Ugyanis a szemünk nézéskor különböző reflexmozgások segédelmével a legjobb látás állapotába helyezkedik. Ezt a beállítást figyelmezésnek nevezzük. A figyelmeztető inger behatására egy sereg akaratlan reflex-folyamat indul meg, amely a munkára hívott szerveket a legjobb működés állapotába hozza. A szemnél pl. a szemrés jobban nyílik vagy záródik, a szemgolyó a megfelelő irányba fordul, a szemláta szűkül vagy tágul, a szemlencse dombo-

rodik avagy laposodik, a szemet tápláló vérerek a munkához alkalmazkodólag vérrel telődnek stb., szóval számos reflexeredmény létesül a szervekben, amely együttesen a legjobb látást biztosítja, azáltal, hogy kellő energia jelenlétében az ingertárgy képét a receghártya sárga foltjára szögezi. Csak hogy a láta tágsága a fénybehatás erősségéről ad hírt, a lencse domborodása a tárgy távolságát érezteti velünk, a szemgolyó forgása a tárgy térbeli irányát, alakját és kiterjedését jelzi nekünk, a vérerek munkája pedig a szemek működését tudatja velünk. Ime számos reflexhatásnak időazonos jelentkezése kiegészíti a látás tényét, olyan minősítő érzésekkel, amelyek a látott érzékelésnek tárgyítását (objectivatio) eredményezik. És éppen eme tárgyított érzékelésből alakul ki az észrevevés. Ami a szemről áll, az áll a többi érzékszervről is. Valamennyinél a reflexhatások keltette közérzések, nagyobbára izomérzések, hozzátársulása eszközli a tárgyítás lelki folyamatát.

Ugyanez a folyamat ismétlődik, ha belső figyelmeztetés révén a közérzések találkoznak társulásra ily módon egymással. Ezeknek érzései is szövödményes komplexumokba társulnak, amiből a hangulatos érzelmek sajátos érzéstömegei keletkeznek. Összes érzelmi világunk, az igaz, szép, jó, nemes, erkölcsös, vallásos, jog és egyéb szociális érzéseink az efféle közérzésbeli szövödményekből alakulnak ki. Számos kísérleti adat bizonyítja azt, valamint ama tény, amely szerint annál erősebb az érzelem, sőt annál inkább indulattá növekedik, minél nagyobb szabású és minél számosabb szervműködés vesz benne részt. Ezek a szervműködések egészen a görcsig vagy a bénulásig fokozódhatnak, amint azt a sírásnál, a nevetésnél és ijedésnél, a bámulásnál láthatjuk. Különösen a lélekzés, a szívverés, az érmozgás, a mirigyelválasztás, még inkább azonban számos izomfeszülés vagy izombénulás van érdekelve a hangulatos érzelmek és az indulatok gerjesztésénél. Még a gondolt emócióknál is kimutathatók e szervi reflexeredmények, éppen úgy, ahogy azt finom eszközökkel más képzetek elgondolásánál lehetett kimutatni. Mindezek a szervi reflexeredmények közérzésekkel járnak. Általuk az inger behatása szervezetünk magatartásához, állapo-

tához viszonyítottatik. Ezek megéreztetik velünk azt, hogy minő vonatkozással vannak az ingerek reánk, az egyéniségünkhöz. Megérezzük azt, vajjon kellemes-e az inger vagy kellemetlen, tetszik-e vagy visszatetszik, hasznos-e vagy káros stb. A hangulatos érzelmek által az ingerek ránkhatásai személyesítve (subjectivatio) lesznek.

Ime igazolható és azt számos bűvár kutatása megerősíti, hogy az észrevééseknek és a hangulatos érzelmeknek tárgyító és személyesítő, azaz minősítő hatása van és hogy a hatás tisztán a közérzéseknek köszönhető, a közérzések e miatt értelmünk munkájában rendkívül nagy fontosságot nyernek. Az egyik esetben értékeket adnak az ingereknek, a másik esetben a reánk való hatásnak milyenségét állapítják meg.

Elmebetegeken végzett észleléseim is bizonyítják a közérzéseknek az érzékelő észrevéés minőségét befolyásoló szerepét. Az epilepsziásoknál pl. roham alatt kitágul a láta. E tágulás mutatkozik a rohamokat helyettesítő kóros állapotokban is, nevezetesen az epilepsziás borongós-ködös állapotokban. Ilyenkor kicsinyítve látják a betegek a tárgyakat (mikropsia), mivel a láta tágsága távolban levőknek és kisebbeknek minősíti azokat. Hamis minősítésnek mondható az is, amikor az egyik betegem látáskor nem érezvén a szemek munkáját, úgy vélte, hogy a gyomrával lát, mert onnét voltak éppen munkaérzései. Egyik nőbetegem áldott állapotban levőnek hitte magát, mert magzatmozgásoknak minősítette a felpuffadt belei mozgásait. Egy idősebb úrnő patkányokat érzett szaladgálni a bőre alatt, ha a végtagjait mozgatta. Az izomérzéseit minősítette hamisan. Némely gondolatait egy férfi betegem isteni kinyilatkozásoknak tartotta, mivel a gondolatok felmerülésekor hirtelen szent áhitat érzelve lepte meg őt.

Ismeretes dolog, hogy ugyanazt az ingerbehatást egyszer gyöngének, máskor erősnek érezzük. A jól begyakorolt dalművet játszó zenész pl. alig veszi észre a körülötte zajongó család megszokott lármáját. Ámde erősen bántja őt ugyanaz a zaj, mihelyest új darab betanulásával foglalkozik. A vállunkat váratlanul gyöngén érintő kezét sokkal erősebb ingerbehatásnak érezzük, mint az előrelátott hatalmasabb baráti

érintkezést. A komoly munkába mélyedt egyén nem érzi azt a várási időt, amely őt más alkalommal türelmetlenné teszi. A lelkes küzdelemben megsebesült katona nem érzi sebtét, csak a felindultság elmúltával. Mindezekből a tényekből kiderül, hogy az ingerek erőssége, erősségének, mekkoraságának megérzése nagyrészt közérzésbeli állapotunktól függ. Erre vonatkozólag számos mérési kísérletet eszközöltem és ugyanazokra az eredményekre jutottam, mint számos más bűvár.

Minden ingererősség mérése tér-, súly- és időmérésre vezethető vissza. A mérés eszközeiül az izmaink mozgás-mekkoraságai, illetőleg azoknak feszülésbeli mekkoraságai szolgálnak. Hol a szemünk, hol a fejünk, hol a végtagjaink, hol más testrészünk mozgásaival mérjük a teret, a súlyt, az időt. Méréskor akármilyen testtartásból indulhatunk ki, mert csakis a mérés kiindulási pontjától kezdődő izomfeszülésbeli különbség a mértékadó. Az izmaink összehuzódásával kifejtett munka nagysága ekkor egyenes irányban van az izomfeszülés szülte izomérzés mekkoraságával. Nem az egész izom összehuzódásából származó érzés számít, hanem csak a feszülésben bekövetkezett különbség. Két szemünk mozgása befutja a kimérendő teret, de bármely szem- vagy fejtartásból indulhatunk ki. Ha fülünkkel mérjük a hang irányát a térben, a fejnek, fülnek bárminő állásából kezdhethük a mérést. Ugyanúgy vagyunk vele, ha a tenyerünkön súlyokat mérlegelünk, ezt is bármely végtagállással kezdhethük. Valamennyi esetben a mérés kezdésétől annak befejezéseig fölmerült izomfeszülésbeli különbség tájékoztat bennünket. Hasonlót tapasztalunk az időmérésnél, amelynél a lélegző és szívlüktető mozgások ritmusa a mérés eszköze. Nemcsak a lélekző vagy szívlüktető mozgások száma, hanem azok ritmusbeli különbsége is érezteti velünk az idő hosszát. A mérést bármely ki- vagy belélegzéssel kezdhethük, sőt méréskor a légvételeinket szükség szerint hosszabbra vagy rövidebbre szabhatjuk, valamint a be- és kilégzést egyenlősíthetjük is. Hogy mennyire az izmaink állapotától függ a méréseket eszközölő érzéseknek mekkorasága, mutatja ama kísérleti körülmény, amely szerint szemmel való mérésnél a tőlünk balra eső irányhosszban a tárgyak nagyságát mindig túlbecsüljük,

mivel az írás-olvasás mestersége által a balról jobbra való szemmozgásokban előnyösebben vagyunk begyakorolva, semmint az ellenkező irányu szemmozgásokkal. A balszem mindig a jobboldali, a jobbszem a baloldali tért becsüli túl. Éppen úgy túlbecsüljük a függőleges nagyságokat a vízszintesekkel szemben, a felfelé irányulókat a lefelé irányulókkal szemben, mert szemünk a fölfelé való mozgásban kevésbé vannak begyakorolva, azaz nagyobb erőt fejtenek ki, mint a vízszintes vagy lefelé való nézéskor. Tudniillik, hogy a begyakorolt mozgás könnyebben végeztetvén, kisebbre becsülik, mint a nehezebben kivihető gyakorlatlan mozgás. Ugyanebből az okból a jobb kéz a felemelt súlyt kisebbre értékeli, mint a bal.

Érdekes e tekintetben az időmérés folyamata. Tudvalevőleg a szervezetünk reflexképességei úgy vannak alkotva, hogy a kellemes, a hasznos, a kedvező ingerek behatása alkalmával a testnyílások, a vérerek, a testüregék tágulnak, a közelítő és hajlító izmok jutnak túlsúlyra, míg ellenben a kellemetlen, ártalmas, kedvezőtlen ingerekre a szűkítő, a távolító, a feszítő izmok kerülnek túlsúlyra. Ezért akaratlanul is a kellemes időt a belélegzéssel, a kellemetlent a kilélegzéssel kezdjük mérni. A rendes belélegzés időszaka azonban hosszabb, a kilélegzése rövidebb. Az első úgy aránylik a másodikhoz, mint 8 a 4-hez. És minthogy a mérés időegységei a mérést bekezdő szakaszhoz alkalmazkodnak, a kellemetlen időt a kilélegzés egységével, tehát félakkora egységgel fogjuk mérni, mint a kellemes időt. Érthető már most, hogy miért tűnik a kisebb egységekkel mért unalmas idő hosszúnak, a nagyobb egységekkel mért mulatságos idő pedig rövidnek. Hiszen a kisebb mérőegység többször foglaltatik ugyanabban az időhosszban, mint a nagyobb egység. Alvás közben a belélegzés a kilélegzéshez úgy aránylik, mint 10 a 2-höz. Világos ebből, hogy mért suhannak el oly hamarosan az üdítő álom kellemes képei és miért olyan végtelen hosszúak a nyomasztó lidércálmaink képei. Észrevevéseinknek az izmok közérzései által való befolyásoltatását mi sem mutatja jobban, mint ama körülmény, amelynél fogva a hő behatását a testünkre kétféle minőségnek, hol hidegnek, hol

melegnek érezzük, holott a kettő egyetlen ingerféleségnek csak különböző fokozata. E kétféle érzésnek oka abban rejlik, hogy életcéljai érdekében a szervezetünk bizonyos hőfokon felül a tágító, azon alul pedig a szűkítő izmok feszüléseivel hat vissza. Hol értágulás, hol érszűkülés következik be és a kétféle izomérzés közérzete kétféle minőséget kölcsönöz egyféle ingerminőség különböző fokozatainak.

Bizonyító erővel bírnak e tényekre vonatkozólag az elmebetegeken tehető észlelések is. Egyik betegem pl. azt hitte, hogy tetszése szerint megállíthatja a körülötte repülő legyeket vagy más mozgó tárgyakat, sőt a napot és a holdat is, ha szemeinek forgását megakadályozza. Mozgásérzések akkor a szemek részéről nem támadván, mozgást sem látott. Egy másik elmebajos egyén csak lebegni látta a járókelőket, mivel ezek mozdulatairól a mozgást kísérő szemek részéről érzései nem voltak. Egyik fiatal férfibetegem úgy látta, hogy én a bajuszomon repülök hozzája. Ném látta a járó mozgásaimat, de a saját szemeinek mozgáslengései a bajuszomnak szárnycsapásokhoz hasonló mozgásait éreztették vele. Volt betegem, aki úgy érezte, hogy ezer éve él már, másik, aki úgy hitte, hogy csak ma született.

b) A vázoltak után az észrevévések és a hangulatos érzelmek kialakulásánál a közérzések szereplése nyilvánvaló, azoknak összetársulása azonban, veleszületett vagy gyakorolva szerzett reflexkapcsolatok segítségével történvén, öntudatlan marad. Tudatossá az csak akkor válik, amikor az külön figyelem tárgyává leszen. Csupán a figyelem (prosexia) folyamata képes az érzéseket és azok komplexumait a tudatba emelni. A figyelem e szerint a tudatba emelés eszköze. Figyelem nélkül bármely érzés vagy érzéskomplexum öntudatlan marad, bárha az a tudaton alul érvényesülhet a lelki működésekben.

Mondottam, hogy a figyelem az érzéki szerveknek ingerváró beállítódása akaratlan reflexhatások segédelmével.

Az érzékszervek beállító mozgásait elősegítik az arcnak, fejnek, nyaknak, vállaknak, végtagoknak, valamint egyéb testrészeknek szintén ingerváró feszüléses állapotai. Tudvalevő dolog, hogy a hosszasan erőltetett figyelmezés az ebben közreműködő szerveket kifárasztja. Így tartós figyelmes

olvasáskor a szemek, tartós figyelmes hallgatáskor a fülek fáradnak el. A vizsgákon szorongó diákok végtagjai is kifáradhatnak, úgy hogy remegni kezdenek és fájdalmassá válnak, mintha túlerős vagy túltartós testi munkát végeztek volna.

A figyelem követelte feszülések tömege és mekkorasága a figyelem erélyével arányban van. Különösen az izmok feszülései esnek számba. Minél erősebb és minél több izomfeszüléssel jár a figyelem, annál világosabb az általa közvetített tudat. Az izmok feszülésének és ezáltal a közérzésnek fontos szerepét a figyelmezésnél bizonyítja továbbá az érzések erősségének határoltsága. Túlgöngge ingerek ugyanis érzést nem keltenek, bizonyos határon túl pedig az érzések erőssége nem fokozható, azért a nagyon csekély erősségű ingerek éles, tiszta, világos tudatot nem támasztanak.

Göngge, halvány színű fénypontokkal és apró neszű hangokkal, állandó egynemű ingerekkel, valamint lassan fokozódó ingererősségekkel tett kísérleteim kimutatták, hogy figyelmezéskor a túlgöngge, elégtelen reflex beállítódást eszközölvén, ingadozó, homályos, hullámosan változó érzéseket keltenek. Még gönggéd ingerek tudatos érzést egyáltalában nem váltanak ki. Az inger erősségének fokozásával ellenben az érzés tudatos világossága csak bizonyos határig fokozódik. Azontúl bármekkora erősségű is az inger, világosabb tudat lehetetlen. Az állandóan egynemű ingerek érzései, mert izomfeszülésbeli különbözetek nem kísérik, a tudatból egészen eltűnhetnek. Így pl. a levegő súlyának a testünkre gyakorolt nyomását nem érezzük csak akkor, amikor túlságos nagyra nő — mély aknákban — vagy túlkicsinyre apad — magas helyeken. A túlságosan lassú ingernövekedés szintén nem kelt érzést, mivel az izomfeszülésben bekövetkező fokozatos változás izról-izre olyan csekély, hogy önálló tudatosságra nem emelkedhetik. Ebből az következik, hogy az érzéseknek van küszöbük, amelyen alul nem létesülhetnek és van felső határunk, amelyen túl erősségük nem fokozódhatik. Mindkét határt a szerveknek, főleg az izmoknak egyrészt ingerlékenysége — alsó küszöb —, másrészt munkaképessége — felső határ — szabja meg. Mindkettőre a figyelmes gyakorlásnak

van befolyása. A figyelem folyamatait tehát a közérzetek szabályozzák.

c) Ámde szervezetünk életfeladatai a válogatás üdvös alkalmazkodása céljából megkövetelik még, hogy közérzéseink ne csak a jelen ingerek adta érzések minőségét és mekkoróságát vigyék a tudatunkba, hanem szükség szerint az elmúlt, a régen volt ingerek keltette érzéseket is oda beállítsák, azaz ott felújítsák. Az elmúlt, a régen volt érzéseknek újból való, ismétlődő fölszállását a tudatba, emlékezésnek (*memoria*) hívjuk. Az emlékezésnek ama képességét, amelynél fogva a régi érzések felújulnak, emléketapadásnak (*memoria*), azt pedig, amely az emlékeket a tudatba fölviszi, emlékebehívásnak (*reminiscentia*) mondjuk.

A sejtek élete megengedi, hogy valahányszor az anyagokon megkötve volt erők felszabadulnak, vagyis amikor ingerlés után az anyagváltozás és az erőváltozás bekövetkezik, a történt vegyi bomlást és erőfelhasználást nyomban új vegyi alakulás és új erőmegkötés kövesse. Az élő sejtprotoplazma egyik fő tulajdonsága éppen az elhasznált anyagok és felszabadult erők visszagátlásának, illetőleg szaporításának (*polymerisatio, polyplasia*) tehetsége. E visszapótló és szaporító tehetség ruhazza fel az élő sejtet és vele az élő szervezetet arra, hogy egyrészt az saját életét fönntartsa, másrészt új sejteket nemzve, a fajtát is fenntartsa. Az ön- és fajfenntartó képességén nyugszik az emlékezés ténye. A visszapótlás ugyanis az elhasznált anyagoknak és az elhasznált erőknek eredeti minőségében való helyreállításul, azok megújhódását eredményezi. Valahányszor pedig azonos anyagállapot és azonos erőállapot mellett újabb ingerlés éri utól a sejtet vagy a sejtek alkotta szervezetet, mindig azonos változások ismétlődnek benne. Az azonos változások azonos érzések keletkezésével járnak együtt, miáltal a régebben volt érzések tapadását, illetőleg a régebbi molekula szerkezet felújulását biztosítják. Minden ilyen régebről felújuló érzést képzetnek, minden korábbi életfolyamatok ismétlésére képesítő állapotot öröklésnek mondunk. A képzetek az erőgyűtésnek (*receptio*) éppen olyan tényezői, mint az érzések. Az értelmi munkában pedig éppen úgy résztvesznek, mint az

érzések. Az öröklés ellenben felújulásban nemcsak a világra hozatja velünk a szülőink sajátosságait és tehetségeit, hanem tovább vinni engedi azokat későbbi nemzetségekre. Ennél fogva az öröklött szervezet sajátosságai is mértékadók lesznek a lelki eseményekben.

Kísérleti tapasztalások csakugyan igazolják, hogy az emléketapadást a figyelem reflexfolyamatai közvetítik. Minél erősebbek a figyelem izomfeszülései, annál világosabb a kiváltott érzések tudatossága. Minél világosabb az előző érzés tudata, annál hűségesebb a későbbi képzet tükröződése. Ismét csak a közérzések fellépése biztosítja az emléketapadás hűségét.

d) Az emlékebehívás folyamatát is közérzések indítják meg. Szervezetünk különös készülékkel van ellátva, a vasomotio és a biotonus készülékével. E készülék reflexmunkával a működésre felhívott sejteket, illetőleg szöveteket vagy szerveket a munka követelte vérbőség (hyperaemia functionalis) állapotába juttatja. Az erek tágulásával járó vérbőség a vérnek nagyobb oxigéntartalma, szénsavhiánya és a bomlás-termékektől való mentessége által, valamint a szövettfeszítés gyarapításával tetemesen fokozza az ingerfogékonyságot, növeszti a vegyületvonzás feszültségét, lazítja a molekulák közötti kapcsolatokat és azzal nagyobbítja az izgalomba való jutás készségét. A vasomotio és biotonus reflexei a legjobb munkaképesség állapotába hozzák az agyvelő és az idegrendszer munkára felszólított részeit. Ugyanazt cselekszi tehát az agyvelővel, amit a figyelem reflexei az érzésszervekkel tesznek. Ez okból a vasomotiósi biotonus reflexműködéseit belső figyelemnek is lehet nevezni. Általa mindenkor azok az érzések újítatnak meg és vitetnek a tudatba, amelyekre ez a belső figyelem irányítva van. Mentől gyakrabban ismétlődik ilyen belső figyelem révén valamely képzetnek emlékebehívása — persze túlfáradás nélkül —, annál nagyobb fokú lesz ott az ingerlékenység, annál könnyebben történik ezentúl az emlékebehívás, mivel minden átszenvedett izgalom után fokozott ingerlékenység marad vissza az illető érzést közvetítő sejtekben és a sejtek közötti reflexkapcsolatokban. Ezt a fokozott ingerlékenységet és a vele járó öregbedett munkakész-

séget *gyakorlottságnak* (exercitium) mondjuk. Kinek-kinek emlékbévivő képessége tehát belső figyelmének gyakorlottságától függ. Ki-ki életmódja és foglalkozása szerint más-más gyakorlottságra teszen szert. Vannak egyének, akiknél jobb-, mások, akiknél rosszabb az emlékbetapadás. Vannak olyanok, akiknél könnyebb, másoknál nehezebb az emlékbévivés, sőt rossz emlékbetapadás mellett találkozunk könnyű emlékbévivással és megfordítva: a jó emlékbetapadáshoz társulhat a nehéz emlékbévivés. Az utóbbi a szórakozottakat, pl. a tudósokat jellemzi, akiknél a belső figyelem szerfelett hamar kötődik egyéb fölmerülő tudatbeli eseményekhez, amiért aztán az emlékbévivés nehezebben sikerül.

Hosszas gyakorláshiány, az erőtöltést megadó tápanyagok elégtelensége, a szomszédos sejtek ráhatása, valamint az élő sejtek folytonos anyagcseréje, amely még a pihenés idejében is fennáll, eredményezi, hogy az érzősejtekben olyan molekulaváltozások történnek, amelyek az illető sejtek anyagát és erőtöltését módosítják. Az érzősejtek erőtöltései ekkor egészen megmásulhatnak, amikor is a bennük felkeltett érzések többé nem lesznek tükörképei a megelőző érzéseknek. Ezzel bekövetkezik az, amit a feledés (amnesia) nevével illetünk.

Valahányszor túlsűrűek, vagy túlhosszúak, vagy túlerősek ama belső ingerek, amelyek a vasomotiós biotonus reflexeit kiváltják, pl. heves indulat alkalmával megtörténik, hogy az anyag és erő visszapótlása tökéletlenné válik, az ingerlékenység alászáll és a továbbgyakorlás lehetetlenné leszen. Ezt az állapotot *fáradásnak* (kopia) hívjuk. A fáradás az emlékbetapadást éppen úgy tompíthatja, mint az emlékbévivést. Fáradást okozhat a túlnagy testi munka és a monoton tartás, lelki munka, a pihenés hiánya egyaránt. Ezek mindannyian ismét csak a közérzések befolyását az értelmi munkára bizonyítják.

Ime látjuk mindezekből, hogy az ingerfelvétel (receptio) tényei az érzőképeség, az emlékbetapadás, a figyelem és az emlékbévivés életmunkái közérzések nélkül lehetetlenek, sőt jórészt ezektől függenek.

2. A közérzésekkel függési viszonyban vannak az izgalom-

adta és a tudatba felvitt érzéseknek, illetőleg képzeteknek összetársulásai is a szabályozó érzés *válogatás* (selectio) tényeiben. Mondottam, hogy minden pillanatban számtalan külső és belső inger éri utol az élő sejteket, vagy a sejtek-alkotta élő társadalmakat, a szervezeteket. Ha az ingerek sokasága folytonos érzéstömegekkel lepné be az öntudatot, akkor az élő lény életcéljai veszélyeztetve volnának. Annyi reflextevékenységet kellene állandóan kifejtenie, amennyi a tömeges ingerekhez való alkalmazkodást lehetetlenné tenné és végre is érzéstelenséggel párosuló kimerüléshez vezetné. Ezt a veszedelmet csak az érzések közötti válogatás folyamatai hárríthatják el. A válogatás a rendelkezésre álló erők szabályozása rendjén az érzéstársulások törvényszerűségével esz-közöltetik.

Az érzéstársulás négyféle alakban jelentkezik: a) az érzéseknek egymással keverődő vegyülése (complexio, complicatio), b) azoknak egymásba olvadása (synthesis), c) továbbá azoknak egymásután való sorakozása (sympexis), végül d) azoknak egymásba való áthasonodása (assimilatio) képében. A keverődő vegyülés a tudat (gnosia) tényeit létesíti. Az egymásba olvadás a tájékozódás (orientatio) folyamatait közvetíti. A sorakozás a gondolkodás (cogitatio) lelki működéseit szabja meg. Az egybehasonodás pedig egészen új érzésalakulatokat, érzéskomplexumokat teremt és ezzel az úgynevezett értelem (intelligentia) tőkét gyűjti fel. Az érzések társulását a reflex-folyamatok találkozásai közvetíti. Ebben a találkozásban időbeli és erőbeli tényezők segédkeznek és pedig hol szenvedőleges, hol cselekvőleges formában, majd az érzések tömegéből egyesek kiválást (differentiatio), majd az érzéstömegegél való egyesülést (integratio) biztosítván. Mindezekben a folyamatokban a közérzések szereplése el nem vitatható.

Érzéstársulásaink időbeli tényezője az időazonosság (coëxistentia, simultaneitas) és az időközösség (consortio, successivitas). Valahányszor több reflexesemény időben találkozik, meg van adva a módja annak, hogy az általuk kiváltott érzések is időazonosságban találkozzanak. Minthogy pedig ez a találkozás a véletlen műve, az összetársulás szenvedőlegesnek mondható. E szenvedőleges találkozás alkalmával

a találkozó reflexfolyamatok visszahatásai és az ezek keltette közérzések egymást támogatók (agonismus), vagy egymással ellentétesek, egymást akadályozók (antagonismus) lehetnek. Hiszen szervezetünk életszükségletei a reflexeredményekben úgy a hajlítást, mint a feszülést, úgy a borítást, mint a hanyítást, úgy a tágulást, mint a szűkülést, úgy a nyitást, mint a zárást követelik. Olyik mozgás a másikat segítheti érvényesülésében, olyik meg akadályozhatja azt. Ebben nyilvánulnak meg a reflexek kölcsönös serkentő vagy fékező hatásai, amely hatások mindig a velük járó közérzések segedelmével egyuttal hol serkentik az érzések tudatba szállását, hol meggátolják azt. Ezáltal hol megengedtetnek, hol lehetetlenné tétetnek az időazonos érzések keverődő vegyülései. E keverődésnél minden érzés külön vitetvén a tudat világosságába, egyuttal minden érzés összes sajátágaival külön is érvényesül. Ez az érzések elkülönülése (differentiatio) az egymás mellétársulásban bekövetkezik. Minél több az emígyen időazonosan keverődő érzés, annál világosabb a tudat, mert annál több érző sejtben létesülő érzésminőség veszen kölcsönösen hirt az e találkozásnál a többi sejtben keletkező időazonos érzésminőség jelenvoltáról. Valamely festmény látásakor, például, számtalan fény, szín, alak, tér, arány, stb. érzés vegyül együvé egyetlen kép tudatában. Mindegyik keveredő érzés a többivel viszonyosságba jut, miáltal valamennyien egyetlen érzéskomplexumba társulnak. Az ilyen érzéskeveredés a tudatosság (gnosia) forrása, mert mind több érzésnek egymás mellé helyezkedése által azok egymást kölcsönösen kiegészítik, mind több sajátossággal megvilágítják és egymás mellett mind sűrűbb érzéskiválásokkal az összérzést tökéletesítik. Az érzések összekötő kapcsát azonban ama közérzések képviselik, amelyek a figyelem révén, a keverődő érzések egyik pontjától a másikhöz folytonosságban vezetik a legjobb érzékelés beállítódásait. Minthogy csak az jut a tudatba, amit a figyelem oda beállít, csakugyan a beállítódás közérzései a keverődés társító tényezői. Az érzősejtek izgalmanak ezt a kölcsönös kiegészítő hirtételt lehetővé teszik a bonctanilag kimutatható érzősejtek és társító idegrostok tömegei. E tömegek az élő lények szervezetének fejlődöttségi fokával arányban állanak.

Azért annál világosabb az élő lények tudatossága, minél tökéletesebb azoknak agy-idegrendszerbeli szervezete. Ime el kell ismernünk, hogy a tudatosságot közvetítő érzéskeverődések a közérzések, valamint az ezekből kialakuló érzelmek serkentő és fékező szereplésétől függenek. Az ember agyvelejében és idegrendszerében milliárdnyi érző sejt és ezek között milliárdnyi idegrostkapcsolás van. Érthető e szerint, hogy az élő lények sorában miért a legtudatosabb az ember. A tudat eseményeinek szabályozó társulási folyamatai csak éber állapotban lehetségesek. Ugyanis az élő szervezetek minden működése megköveteli a munka és a nyugalom váltakozó egymásutánját. Főleg a lelki működések szükséglik a nyugalmat igazán. Ezt a nyugalmat az alvás állapota adja meg. Alvás közben, különös idegrendszerbeli szerkezeténél fogva, elzáródik az agyvelő kéregleple, mint a tudatos események színtere, a környezetes idegrendszerből, amely utóbbi az egyik-től a másikhoz vezeti az ingerületeket. E miatt sem ingerlések és ezek révén inger-érzések a tudatba jutni nem tudnak, sem visszahatások a tudatból kiindulni nem képesek. Elmaradnak ennél fogva úgy az agyvelőbeli vasomotiós biotonusos reflexek, valamint az ezeket kísérő és a tudatbeli eseményeket szabályozó közérzések. Igaz, hogy elalváskor és ébredéskor álmokképek alakjában némi tudatos események néha megjelennek, de ezek az agyvelő kéregleplének teljes elzáródását megelőző, vagy azt követő fél elzáródás pillanatában mutatkoznak. Az alvás tényei tehát szintén igazolják a közérzéseknek, illetőleg érzelmeknek szerepét a tudatos társulások körében.

b) Az érzéstársulásokat közvetítő időbeli tényezők másodika egy időközösség (successivitas). Vannak a reflexesemények tömegében olyanok, amelyeknek folyamatai időben nem teljesen fedik egymást. Az egyik már végződik, amikor a másik kezdődik, vagy megfordítva. Szóval, időbeli találkozásuk csak részleges, mert a muló félben levőnek visszahatásaiból származó közérzések a kezdődő reflex ingeradta érzéseivel kötődnek össze. Ezáltal részleges serkentések és részleges fékezések történnek, amikor az egyik reflexnek kezdetét a másikkal a vége szabályozza. Ily módon a reflexesemények láncolatos zárai fűződhetnek egymásután, ha

számos reflex vége a következendőknek elejével kapcsolódik egybe. Ezt a láncolatot társulást új érzéssorakozásnak (sympexis) mondjuk. A láncolatokat egybefűző kapcsolatokat pedig részleges időazonosság létesíti. Az időazonosság ekkor közösségbe hozza egymásután az érzéseket. A kapcsolatot csak közérzések és az ezekből alakult érzelmek, nagyobbára azonban izomérzések alkotják, amelyek a sorakozó érzéseknek vagy képzeteknek egyenként való kiválását (differentiatio) biztosítják. A kiválás cselekvőleges, mert nem véletlenül, hanem a belső figyelem segédelmével történik. Az agyvelő eme munkája a gondolkodás (cogitatio). Gondolkodáskor az időközösségben láncolatokba sorakozó érzések mindegyike vonatkozásba jut az előzővel és az utána következővel, amint azt pl. olvasáskor vagy beszéd közben tapasztaljuk, amikor mindegyik betű vagy szótag a szomszédos betűkkel vagy szótagokkal társviszonyba lép. Hogy az összefűző kapcsolat valóban közérzések képviselik ilyenkor, bizonyítja számos kísérlet és ama körülmény, amely szerint visszás sorban sem olvasni, sem beszélni, sem énekelni nem tudunk, mert az egyes reflex végeit jelző izomérzések mindig csak a következő, sohasem az előző reflexeseményekkel kapcsolatosak.

Mindebből kitűnik, hogy a szabályozó érzésválogatás első sorban az érzések időbeli versenyében történik. Tudatossá csak az időazonos érzések és képzetek válnak az érzések keverődő vegyülése révén a közérzések, érzelmek, főleg az izomérzések közbenjárásával. A gondolkodás folyamatait az időközös érzések és képzetek sorakozása eredményezi, szintén a közérzések segédelmével. Az előbbi tisztán szenvedőleges, az utóbbi a belső figyelem útján cselekvőleges folyamat. Mind a kettő a némely érzéseknek az érzéstömegekből való kiválását eszközli, majd egymás mellé, majd egymás után állítva a kiváltakat.

c) Amit az időbeli versengés létesít, ugyanolyan társító folyamatokat indít meg az érzések erőbeli versengése is. Tudvalevő dolog, hogy a reflexeredmények rendszerint annál erősebbek, minnél nagyobb az őket kiváltó inger és e miatt az inger által keltett visszahatás. Az erősebb reflexesemények erősebb érzésekkel párosulnak. A tudatban természetesen azok az

érzések vagy érzéskomplexumok jutnak uralomra, amelyek erősségüknel fogva az időazonos gyöngéket elnyomják. Ez az ingertől függő, a szervezettől független érzéstársulás szenvedőlegesen minősül. Az elnyomott érzések elvesztik önállóságukat és a feltolakodó erősebbekbe beleolvadnak. A beleolvadó érzések és képzetek a tudatba emelkedőknek ekkor újabb szineződést, más-más tulajdonságokat, becses sajátosságokat kölcsönöznek, miáltal az egybeolvadt érzéskomplexumok különös értékelésben részesülnek, különös tájékozódást nyernek, vagyis egészen megmásulnak. Látjuk ezt az észrevevéseknél és a hangulatos érzelmeknél, amelyek éppen az által keletkeznek az érzékelésekből és a közérzetekből, hogy rájukolvadnak különös értékeket adó, tájékoztató érzések. A teljes beleolvadást az jellemzi, hogy ezeket a ráolvadt érzésféleségeket az érzéskomplexumból kihámozni többé nem lehet. Időazonosságban jelentkező érzések egybeolvadásáról (synthesis) van tehát a szó. E folyamatnál a gyöngé erejű érzések az erősekkel felbonthatatlanul egyesülnek (integratio) és a tudatba egymásbaolvadt új összérés alakjában lépnek bele. Az egybeolvadást az erősebb reflexek izomfeszülései a gyöngé feszülések felemésztése által eszközlik, egyetlen reflexesemény érzéskomplexumába egyesítveazokat. Ennek az egyetlen reflexeseménybe gyűjtésnek eszközlője a figyelem. A figyelemnek közérzések vezette munkáját tájékozódásnak (orientatio) nevezzük, mivel általa az ingerek és ingerlések értékét illetőleg tájékozódunk. Ilyen érzésegybeolvadásból eredő tájékozódást észlelhetünk pl. akkor, amikor valamely tárgyat, mondjuk író tollat, figyelemmel nézünk. Ekkor nemcsak a toll tárgyi tulajdonságait, ennek színét, alakját, térbeli kiterjedését és helyzetét, stb. vesszük tudásul, hanem akaratlanul tudjuk, hogy a szára fából, a toll hegye ércből van, hogy írás céljára szolgál, hogy mi a neve, hogy a mienk vagy másé, hogy vettük-e vagy hogy kaptuk-e, hogy új-e vagy régi, stb. Szóval, mindenféle olyan tulajdonságot észlelünk rajta, amelyek szenvedőlegesen ráolvadó érzések és képzetek által adódnak, de a tárgyról el nem vonhatók többé, mert különben megszűnik az ama bizonyos tárgy lenni.

d) Az érzések erőbeli egybeolvadásának van még egy

másik módja is, amely időközösségben létesül. Itt már egymásután sorban jelentkező érzéseknek egybeolvadásáról van a szó, amelyek valamely erős érzéskomplexumhoz csatlakoznak. Ily módon idővel mind újabb érzésképzések egészítik ki a komplexumot, míg végre egészen új tudattartalom keletkezik belőle. Az újonnan rátapodó érzésképzések az eredeti érzéskomplexummal csak régiebb, vagy újabb időközösségbe jutnak, mert nem időazonosságban társulnak hozzá. A társulás cselekvőlegesnek minősül, hiszen az eredeti érzéskomplexumot erős figyelem feszülései szándékkal állítják a tudatba és azt figyelő akarattal a tudatba emelt érzések és képzetek ráolvadása egészíti ki. A folyamatot érzésgybehasonodásnak (assimilatio) mondjuk. Általa mind több érzés és képzet hozzájárulásával lassanként olyan értelmi egységek alakulnak ki, amelyek csak a gondolatban léteznek, a valóságban nem. Ide tartoznak a fogalmak, az eszmék, az elméletek, mindezek az érzésgyógyulás (integratio) útján erőbeli versengésben keletkeznek és kialakulásuk után az értelem (intelligentia) tökéjeként megmaradnak. Mentül több és egybehasonodásukban mentül tökéletesebb fogalmak, eszmék, elméletek állanak az élő egyén rendelkezésére, annál magasabb rangot foglal el az illető egyén az élő világban, az emberi társadalomban, a fajok, nemzetek és népek államaiban. Az állat fogalma pl. úgy keletkezik, hogy sokféle embert, madarat, halat, kétlábút, rovarot, stb. észlelünk egyes példányokban. Mindegyiknek meg van a neve és egyéb sajátossága. Az assimilatio útján ez a számos név és sajátosság beleolvad egy közös komplexumba, amely komplexumban az állatok közös sarkalatos tulajdonságai foglalvák. Azaz számtalan tárgyi érzéskomplexumnak egymásután való egymásba olvadásából kialakul az állatfogalma.

A fentiekből kitűnik, hogy az érzések és a képzetek társulási folyamataiban a közérzések lényegesen szerepelnek. Mialatt azonban a tudat és a tájékozódás szenvedőleges tényeiben veleszületett szervezeti fejlődöttség adja meg a képességeket, addig a gondolkodás és az értelem cselekvőleges műveleteihez való képességeket az élettapasztalatok szerzik meg. Hathatós segítségül szolgálnak ebben, mint alább látni fogjuk, a gyakorlás tényei.

Elmebajosokon történt észlelések szintén bizonyítják az elmondottakat. Látjuk a tudatot homályossá, ködössé válni, féleszmélésbe átmenni, eszméletlenségig elveszni, amidőn a közérzések valami okból kiesnek az értelmi munka köréből, avagy túlerős érzések elfedik a figyelés gyöngye izomfeszüléseit. Így van ez pl. a hisztériások és az epilepsziások borongós állapotaiban és eszméletlenségeiben, mert az erek és a testrészek izomgörcseinek okozta erős érzései elnyomják a tudatba beállítás finom izomérzéseit. Az ájulás is a közérzések elveszítésével jár. Ilyen az öntudatlanság az indulat magaslatán, amikor szintén erős szervi érzések nyomják el a tudatot. Azonkívül látjuk az értékelő tájékozódás csorbulását, amikor az érzékszervek beállítódása nem sikerül, mert a figyelem közérzéseit hiányosak. Tapasztalhatjuk ezt a gondolkodás megnehezülésében a melancholiás bú szorongó érzelmeinek hatása folytán és kiolvashatjuk azt az értelem fogyatékoságainál mindenütt ott, ahol katatonias, paralitikus vagy görcsös izomerőváltások megjelennek.

3. Nemcsak az ingerfelvételt támogató érzéseket gerjesztő erőgyűjtés, nemcsak az érzéseket társító alkalmazkodást kereső erőszabályozás, hanem az életeredményeket biztosító, az életmunkát teljesítő erőfelhasználás (consumptio) is követeli a közérzések beavatkozását. Követeli ezt annál inkább, mert ezzel az élet szükségleteit és céljait ki akarja elégíteni.

Az erőfelhasználás tényei alatt értjük amazokat az életfolyamatokat, amelyek az ingerlés okából, érzés keltése mellett visszahatásként kiváltódnak az élőben.

A visszahatások szülte életeredményekben megjelenő erőfelhasználás négyféle alakban mutatkozik: és pedig a) a sejtek vagy a szervezetek munkaképességében (capacitas), b) azoknak gyakorló képességében (exercitatio), c) azoknak ön- és fajfenntartó képességében (suiconservatio) és d) azoknak önkifejtő képességében (seevolutio).

a) Az erőfelhasználás célszerű életnyilvánulásaihoz munkaképes sejtek, illetőleg munkaképes szervek szükségesek. Ezek biztosítják az élőlény munkaképességét; ahol munkát teljesítő alanyok nincsenek, ott az életerők és köztük az értelmi erők fel nem használhatók. Hiába bir értelmi képességgel a néma

vagy a béna ember, azt beszélésre vagy végtagmozgásra nem értékesítheti, mert hiba van a megfelelő munkás szervekben. A munkás szervek és azok munkaképességeit örökségként hozta a világra. A világra hozott munkás szervek két csoportra oszthatók. Az egyik csoportba azok tartoznak, amelyeknek segítségével a külvilági ingerekre való visszahatásokat végezzük. A másik csoportbeliek az élőlénynek saját életfolyamataiból fakadó ingerekre adnak feleletet. Az előbbieneket az egyszerű visszahajtó mozgás (typia) reflexei képviselik, aminő munkát pl. az izmok, a külső elválasztó és kiválasztó mirigyek teljesítenek. Az utóbbiakat az ösztönös mozgás (physia, exia) reflexei jellegzik, ahová pl. a vér, a vérerek, a belső elválasztó mirigyek sorozandók. Ezekből az öröklött munkaképességekből, azaz összetársulásából az élet folyamán, szövődményesen összetett, szerzett munkaformák alakulnak. A visszahajtó munkák összetársulásából az összevágó együttmozgás (taxia) az egybeolvadó ösztönös munkákból a lelki mozgás (bulia), mint úgynevezett akaratos mozgás szerveződik. A visszahajtó mozgás az ingerközelítésnek, vagy az ingertávoltításnak eszköze. Az ösztönös mozgás az ingerkeresésnek és az ingerkerülésnek fegyvere. Az együttmozgás az ingertárgyításnak létesítője. A lelki mozgás ellenben az inger személyesítés tényezője. Valamennyi szenvedőleges munkaképességnek minősíthető, amennyiben munkaképességük tökéletessége tisztán a munkás sejtek erőltetéseinek, illetőleg munkás szervek fejlődöttségének tökéletességétől függ. Minél tökéletesebbek ezek, annál változatosabb és erőteljesebb közérzésekkel jár a működésük, amely mindenkor a meghatározottabb szenvedőleges visszahatás (reactio). Mindmeggannyi egyuttal az erők felhasználásának eszköze, mert a sejtek vagy szervezetek készenlétben levő kötött erőinek felszabadításával az élet céljait szolgálja.

b) Amiként szükségesnek mutatkozott, hogy az élő lény az elmúlt idők érzéseit a jelen és a jövő érdekében felújíthassa: úgy válik szükségessé a múltban végzett munkákból eredett életeredményeknek értékesítése is a jelen és a jövő céljaira. Szükségesnek mutatkozik tehát a visszahatásoknak emlékbetapadása. Ezt az emlékbetapadást begyakorlásnak (exercitatio) mondjuk.

A begyakorlást a munka sűrű ismétlése eszközli, amikor az ismétléssel arányban a munkás sejtek vagy szervek ingerfogékonysága fokozódik és az izgalomterjedés lehetősége a sejtek, a sejtáncolatok, a szervkapcsolatok mentén megkönnyebbül, úgy hogy az illető munkafolyamatok számára a munkaképesség mintegy kicsiszolódik. Ilyen kicsiszolódás a munkaképesség minden típusában lehetséges. A visszahajló mozgások begyakorlásából ismétlődő utánzott mozgások (imitationes) lesznek; az ösztönös mozgások gyakorlása szokásos mozgásokat (usus) teremt; az összevágó együttmozgásokból cselekvő gépiességek (praxiae automaticae) keletkeznek: és a lelki mozgásokból érzelmi gépiességek (thymiae automaticae) bontakoznak ki.

Az utánzó képesség a gyakorlásnak egyik fő eszköze. Az utánzott mozgások mindenkor közérzések, illetőleg izomérzések szüleményei, főleg a látott vagy érzett visszahajló mozgások visszahatásai keltenek olyan izomérzéseket, amelyek a mozgás ismétlését kiváltják. A sűrű ismétlés sajátos reflexeredményeket létesít, aminők pl.: a tikkes mozgások, a grimasszok, az arcfintorgatások, egyes hangadások, egyes testrágások, testtartások, stb. Mindezeknek az értelem munkájában lényeges szerepük nincsen. Mint hézagpótló jelenség a gondolkodás tényeiben fölmerülhetnek. Ilyen a hangismétlés, a pislogás, a szájrágás, a nyelőmozgás, a mélyebb légvétel, stb. Mihelyest azonban ilyen utánzott töredékes mozgásfeleségek gyakorlás folytán egymással összetársulnak, valósággal cselekvő gépies mozgásokká tömörülhetnek, bár begyakorlásuk szenvedőlegesen természetű. Valóban az utánzásra csábító ingerek figyelmet keltenek; a figyelem közérzései a begyakorlást közvetítik és begyakorlottság esetében tökéletes cselekvéseket létesítenek. Így keletkeznek hangutánzásból a beszédmozgások, testmozgás-utánzásból a taglejtések, az alsó végtagok feszítő és hajlító mozgásainak utánzásából az állás, járás, szaladás, ugrás, stb. begyakorlott képességei.

Ugyanaz áll a szokásos mozgásokról, amelyek egyenesen közérzések fakasztotta ösztönös mozgások eredményei. Eme ösztönös mozgások is a figyelem, majd e révén a

gépies begyakorlás tárgyaivá lehetnek, de mindenkor ösztönös érzésekből, illetőleg hangulatos érzelmekből indulnak ki. Az ásitás, a krakogás, a köhögés, a bőfögés, a sirás, a nevetés, stb. ilyen szokásos mozgásokká bővülnek és pedig az ösztönös mozgások szövödményes összegyakorlásából. Ilyenkor érzelmi gépiességnek nevezhetők, aminőket sokféle hangulatos érzelem képvisel és aminők az egyéni temperamentumnak neve alatt ismeretesek.

A gyakorló képesség tökéletessége az ingerlés gyakoriságától függ, s azért szenvedőleges természetű. Minél sürűbben ismétlődik a teljesített munka, annál inkább előtérbe nyomulnak a munka közérzései és érzelmei és annál inkább háttérbe szorulnak a reflexláncolatok mentén felmerülő egyéb érzések, annál biztosabban elnyomják az előbbienek az utóbbiakat, avagy egészen magukba olvasztják ezeket. Lényegükben valóságos gyakorlottságokról (praxia) van a szó, amelyek az erőtlítések ingerfogékony készenlétében lelik végső okukat. A gyakorlottság az erőfelhasználás kimelésének fegyvere, általa számos erőtényező kikapcsolódik a reflexesemény folyamatából, mivel a munkaeredményhez való készségnek a gyakorlással létesült ingerfogékonyosság okából azokra többé szükség nincsen.

Szinesen mutatja a gyakorlókészség eme közérzés és érzelem vezette kialakulását az elmebajosok sajátságos magatartása. Utánzott és szokásos mozgásokkal sürűn találkozunk ama elmebetegeknél, akiknél éppen az érzelmi világ eltompulása, az érzelmi közöny, az érzelmi gépiességek hiányossága a jellegzetes tünet. Ez utóbbiaknak fogyatékosága előtérbe nyomulni engedi a közérzéseket, amint azt az ifjúkori elmebajoknál (dementia praecox) láthatjuk. Az egyén mintegy alászáll a gyermekkori fejlődöttség fokára, amikor a cselekvő és érzelmi gépiességek kellőképen kialakulva még nincsenek. A gyermeknél is az utánzó mozgások és a szokásos mozgások gyakran rossz szokások alakjában maradnak túlsúlyban. Ugyanez észlelhető az ifjúkori elmebajosoknál is az úgynevezett katatoniás tünetek képében. Az ilyen betegeknek minden napos az echolalia, echopraxia, a stereotypismus, a perseverantia, a rimelőkedv, a negativismus, az impulsivismus, a

viaszhajlékonyság, stb. Valamennyi az izomérzések túlsúlyából ered, azoknak különös készséggel és begyakorlottságával kapcsolatban.

c) Vannak a visszaható erőfelhasználásnak cselekvőleges módosulásai is. Valamint az érzőszerveket a figyelem nagyobb készségekre és biztosabb munkára tudja beállítani, akként a munkás szerveknek hasonló beállítása a figyelem segítségével szintén lehetséges. E célból a reflexalálkozások rendjén az izmok, a vérerek, a mirigyek, a belszervek sokszerű munkája együtt mozgásban összejátszik, sőt az ezekben rejlő antagonizmus erőit is érvényesíteni engedi. E munkaközösség folytán a munkára felszólított szervek a legjobb ingerfogékonyság, feszültség, vértápláltság állapotába, a legalkalmasabb helyzetbe, a legcélszerűbb ellentállásba, a legbiztosabb erőpótlás és anyagpótlás állapotába jutnak. A munkás szervek ezáltal beállítódnak a szervezet életcéljaihoz mérten, úgy hogy az magát fönntartani, elhasznált erőit és anyagait nyomban visszapótolni képes. Eme beállításban rejlik az élő lény cselekvőleges önfenntartó képessége (suiconservatio). E képességnél fogva a szervezet nemcsak a saját élete, hanem a faja fenn-tartása érdekében cselekvő gépiességek segedelmével támad vagy védekezik (attractio, rejectio), értékkel vagy értéktelenít (aestimatio, depreciatio), érzelmi gépiességei révén pedig c) tűri, vagy nem tűri (tolerantia, intolerantia), d) megerősíti vagy gyöngíti (affirmatio, infirmatio) az egyéniségéhez való viszonylatban az ingerbehatásokat.

Az önfenntartó képesség tehát a figyelő beállítás cselekvő munkájától függ és lényegében nem egyéb, mint a felhasznált erők és anyagok visszapótlásának törekvése. A közérzések szereplése e munkában nyilvánvaló, a törekvés végrehajtása pedig valóságos cselekvés (actio). Elősegíti ezt a cselekvést a sejtprotoplasma fehérjeféle anyagának ama polymerisáló tulajdonsága, amelynél fogva a saját anyagát és az abban székelő erőkötéseket szaporítani képes. E szaporítás mindig az elhasznált anyagnak és erőknek visszapótlását eredményezvén, tulajdonképen a cselekvésnek emléketapadását létesíti.

A támadó védekezés a visszahajló mozgás típusából

keletkezik. A szenvedőlegesen végrehajtott reflexszerű közéletítés és távolítás munkaérzéseinek emlékébe tapadtán képzeletből indul ki a cselekvőleges ön- és fajfenntartó támadás és védekezés. Ilyen a testi épség, a táplálkozás, az ivarzás stb. cselekvése. Hasonló mondható a tűrés és nemtűrés ön- és fajfenntartó cselekvéseiről, amelyek szenvedőlegesen ösztönös, kereső és kerülő mozgások emlékeiből fejlődnek tevőleges cselekvésekké. Ide tartoznak a kellemes, hasznos, célszerű, jó, a kellemetlen, káros, célszerűtlen, rossz ingerbehátások tűrése, illetőleg nemtűrése.

A szenvedőlegesen együttmozgások ugyanilyen módon cselekvőleges formákba öltözködnek. Összevágó mozgások izomérzéseinek emléke: szinezik ezuttal a cselekvéseket, miáltal azok az élet céljaira értékkel ruházkodnak fel, avagy értéktelenné válnak.

Ugyanaz ismétlődik a szenvedőlegesen lelki mozgások, az emótiók, az indulatok, a hangulatos érzelmek emléketapadása révén, amidőn ezek cselekvőlegességre tökéletesedvén, egyéni érzésekkel megerősítik avagy legyöngítik az actiókat.

Az ön- és fajfenntartó képességnek közérzetszinezte rendellenességeit elmebajoknál is láthatjuk. A hülyék némelyike, különösen a torpid természetű bűgék, nélkülözik sokszor, többé vagy kevésbé ezeket a képességeket. E nélkülözés oka, a megfelelő közérzések hiánya. Nincsen éhségük, szomjuk, fájdalomérzésük, ivarérzésük, kiürülésérzésük stb. és e miatt azok vissza sem pótolhatók, tehát ezeknek emlékei sem állanak rendelkezésükre, az ilyen emlékek hiánya pedig lehetlenné teszi az ön- és fajfenntartó cselekvések figyelmes kialakulását. Elpusztulnak, ha nem gondozzák őket. Előfordulnak azonban elmebajoknál kóros közérzési túlszinezések is a legfurcsább alakokban, függőleg a közérzésbeli emlékek természetétől. Így volt betegem, aki érezte, hogy agyvelejében a szentháromság megy körül. Egy másik érezte, hogy a Belzebúb körülsikálja a belül üres mellkasát. Ismét másik érezte, hogy az ápoló bicskája nyilik-csukódik a gyomrában. Egyik nőbetegem érezte, hogy székeléskor elmege az ürülékkel a tüdeje. Egy másik nő, amikor az asztalnál ülő szomszéd férfi megkínálta őt a libasülttel, úgy érezte, mintha a férfi őt a

nemi szerveivel kínálná meg. E fölötti elszörnyűködésében nagy csetepatét csinált az egész asztaltársaság előtt. Egy másik nő reggel felébredve úgy érezte, mintha éjjel álmában nemileg visszaéltek volna vele. E fölötti méltatlankodásának hangosan adott kifejezést. Számtalan ilyen észlelést tehettem. Valamennyi megfigyelt egyén támadólag, vagy védekezőleg lépett fel, türessel, vagy türelmetlenül viselte érzéseit, kórosan értékelte azokat, avagy éppen felindulásai kapcsán megerősítve látta azoknak valódiságát.

d) Mihelyest a figyelemnek munkakészséget biztosító közbenjárása a gyakorlás tényeire oly mértékben kiterjed, hogy a begyakorolt automatáságok alkalmazkodása az élet- és a fajfenntartás céljaira lehetővé válik: az élő lény már nemcsak az élete és a fajtája fenntartására törekszik, hanem életmunkáiban alkalmazkodással tökéletesedni is igyekszik. E tökéletesedni igyekvésből fejlődik az önkifejtő készség (seevolutio). Csakugyan minden élő lény életeredményeinek kivívásában annál tökéletesebbé leszen, minél inkább tud begyakorolt gépiességeivel a reá ható ingerekhez mértelen alkalmazkodólag visszahatni. Ez az alkalmazkodás a figyelem segítségével cselekvőlegesen történik a gyakorlottságok emlékeinek felhasználásával. Így alakul át az utánzó-készség kifejező *mozgássá* (argutiatio); így leszen a szokásokból kifejező ösztökélés, így keletkezik a cselekvő gépiességből tárgyra vonatkozó *szándék* (dolus) és így tökéletesedik az érzelmi gépiesség, az önszemélyből kiinduló *akaratos elhatározássá* (consilium).

Az összes önkifejtő készségek cselekvőlegesen természetiek. A figyelem a gyakorlást vezeti. A begyakorlott készség a figyelem irányításával alkalmazkodólag beállítódik az alkalmisság leg-tökéletesebb munkára. Minthogy a figyelem tudatosságra is emeli e tevékenységeket: megállapítható, hogy a munkaeredmény tudatos lelki ingerből (idea) származó esemény.

A kifejező mozgások gépiességükkel a támadó és védekező mozgások helyettesítésére hivatvák. Ilyenek a kifejező hangok, a beszéd, a mimelés, a taglejtések és egyéb lelkiállapotra utaló jelzések. Kétségtelen, hogy mindannyian köz-

érzések szüleményei. Az utánzott mozgások emlékeiből, támadó vagy védekező célból alakulnak. Utánzással tanul a gyermek beszélni és a saját érzéseiről valamiképen kifejezést adni.

Ugyanez mondható a *kifejező ösztökélésekről*, amelyek a szokások ösztönző érzéseiből, tehát közérzésekből erednek a tűrés és nemtűrés mozgásainak felhasználásával. Ide számítandók a vágyak, óhajok, remények, kívánságok, undorok, elutasítások stb. a testi állapotra vonatkozó kifejező mozgásai. Ezeket a tűrő- nemtűrő jelzéseket éppen úgy megtanuljuk gyermek-korunktól kezdődőleg, mint a támadó-védekező jelzéseket. Az engedékenységgel és a türelmetlenséggel, az alávetéssel és az ellenszegüléssel, az éhezéssel és a nélkülözéssel, a kéjjel és a szenvedéssel, az erővel és a gyöngeséggel, az egészséggel és a betegséggel mindmégannyi olyan testi állapot, amely határozott kifejező mozgásokkal jelentkezik.

Tökéletesedik még az önkifejtő készség a *tárgyító szándék* alakjában. Amidőn a cselekvő gépiességek jól begyakorolt mindenféle ügyességei a figyelem irányításával a tárgyak értékeihez alkalmazkodni tanulnak: megjelenik a tudatban a szándék az alkalmazkodás végrehajtására. Az ügyességek beállítódhatnak a végrehajtás céljaira. És eme munkára való beállítódás nevezhető éppen szándéknak. Minthogy pedig a beállítódást ismét csak a figyelemnek izomérzései eszközlik, állítható, hogy a tárgyra irányított cselekvőleges célzatú szándék megjelenése közérzéseknek köszönhető. Közérzések keltik, közérzések vezetnek, közérzések végrehajtásra érlelik a szándékot, amely a gyakorlott cselekvő gépies készségek segéd-mével a dolgok, tárgyak, személyek értékeihez alkalmazkodik. Nevezhető e szerint a szándék a cselekvés végrehajtására irányított tudatnak is.

Az önkifejtő készségnek legmagasabbrendű tökéletessége az *akaratos elhatározásban* nyilvánul meg. Ha a figyelem az érzelmi gépiességeket veszi igénybe és ezekre terelődve, általuk alanyi érzésekkel megerősíti, avagy legyöngíti a végrehajtandó cselekvéseket: akkor eszményítve állítja be az ezekre való alkalmazkodásokat. A tudatba emelkedik ezáltal a cselekvő szándék és pedig amaz egyéni megerősítő vagy legyöngítő érzelmek kapcsán, amelyek alkalmazkodólag a tevőleges

vagy nemleges elhatározást irányítják. Itt is a belső figyelem a beállító tényező. Közérzései révén a figyelem tudatra kelti az egyéniségből fakadó, eszmékbe társult, képzetekkel színezett, érzelmekkel megokolt cselekvést. A cselekvésre való törekvés tehát ekkor a tudatban székel, még mielőtt végrehajtatott volna. És éppen e megelőző tudás bélyegzi a leendő cselekvést akaratos elhatározássá. A szándék és az elhatározás között az a különbség, hogy mielőtt a szándék tudata a tervbe vett cselekvést előzi meg: addig az elhatározás tudata az illető cselekvés érzelmi megokolását tolja megelőzőleg az előtérbe. A cselekvő gépiességek az egyiknél, az érzelmi gépiességek a másikonál a döntő tényezők.

Természetes, hogy az erőfelhasználás legmagasabb rendű folyamata, az önkifejtés törekvése szenvedni el elmebetegség esetében is a leggyakoribb kóros elváltozásokat. Ahol a közérzések bármilyen okból eltompulnak, vagy fogyatékosná válnak, ott mindenütt tökéletleneknek maradnak a kifejező mozgások. A hülyék, még inkább a bűgék annyira fogyatékosak lehetnek e tekintetben közérzéseiknek hiányossága miatt, hogy még beszélni sem tanulnak, testi vagy lelki állapotuknak mimeléssel, taglejtéssel kifejezést adni nem tudnak. Túlerős érzések, pl. fájdalmak támadása alkalmával, legfeljebb egyes állati hangok, vagy nyers testi visszahatásokkal párosult indulatok jelzik érzéseiket. Ezzel ellentétben vannak olyan elmebajosok, akik kiváló önkifejtésre képesek, amikor mint azt pl. a mániásoknál láthatjuk, minden vágyuk, óhajuk, reményük, bizalmuk azonnal ösztökélő kifejezést nyer, sőt hamarosan szándékká, vagy elhatározássá erősödik. A búskomor betegnek gátoltságai közérzéseinek elváltozásaiból erednek. Nincsen szándéka, nem tudja elhatározni magát, mert érzelmi gépiességeinek túlos egyoldalúsága azt legfeljebb a bús lehangoltság irányában engedi meg. Volt olyan betegem, aki pofon ütven a betegtársát, állította, hogy nem ő ütötte meg a szomszédját, hanem más valaki, az ő akaratán kívül, de az ő karjának engedelem nélkül való felhasználásával. Nem volt szándéka, nem volt elhatározása, bár a pofon elcsattant, mert a megfelelő cselekvő és érzelmi gépiességek megelőző tudatára nem ébredt, csakis a már végbevitt mozgás érzései jutottak tudo-

mására. Akadt olyan betegem, akinek nem voltak — kimondása szerint — saját gondolatai. Minden gondolatát mások gondoltatták vele. Nem érezte ugyanis sem a gondolkodása tényeit, sem az arra való ösztökélést, sem a gondolatokat cselekvésre váltó szándékot, vagy elhatározást, csak meglepődött az idegenül feltolakodó gondolatokon. Ismét más betegem panaszoalta, hogy férfi létére valaki erőszakkal nőt akar belőle csinálni, mert eltölti őt női érzésekkel, női vágyakkal, női cselekményekre utaló ösztökélésekkel. Nála elhomályosultak a férfi létét tanusító közérzései és helyükre léptek kórosan, más ismeretlen, szerinte a női szervezetet jellemző közérzések.

* * *

Ime bemutattam a közérzések szereplését a lelki életünk, az értelmi működéseink eseményeiben. Beigazoltam, hogy úgy a lelki erők gyűjtésében, mint azoknak szabályozásában és felhasználásában mindenütt ott észlelhetjük a közérzéseknek beavatkozását. Közérzések nélkül nincsen életmunkaképesség. Közérzések nélkül nem tudunk a gyakorlás készségére szert tenni. Közérzéseken épül fel az öfenntartó és fajfenntartó képességünk. A közérzések irányítják testünket és lelkünket az önkifejtés munkájában. Közérzések kísérik a mozgásainkat. Közérzések biztosítják a tudatunkat. Közérzésekkel tájékozódunk, azok segítségével válogatunk, azaz ezek ébresztik a figyelmünket, azok tapasztják az emlékezésünket, azok sorakoztatják a gondolatainkat, azok adják az értelem számára a fogalmak, az eszmék, az elvek kialakulásának lehetőségét. Ne csodálkozzunk a közérzéseknek és az ezekből született érzelmeknek ilyen rendkívül tág és sokoldalú feladatán. Ha belátjuk, hogy az érzések a lelki élet elemei; ha elismerjük, hogy minden élő sejt a szervezet sejt-társadalmában életmunkájával érzést is teremt, ha szemléljük, hogy az érzéki sejtek milliói mellett a közérzést adó sejtek megszámlálhatatlan milliárdjai jelentkeznek: akkor természetesnek fogjuk találni a túlszámban levő közérzéseknek mindenütt, mindenkor és mindenben való túlsúlyát a lelki eseményekben. Csak ép és egészséges testben lakozhatik ép és egészséges lélek.

